

חלומות דתיים

"וְהָיָה אֶתְרֵיכֶן, אֲשֶׁפֹּךְ אֶת־רוּחִי עַל־כָּל־בָּשָׂר, וְנָבְאוּ בְנֵיכֶם וּבָנוּתֵיכֶם
זִקְנֵיכֶם חֲלֻמוֹת יַחְלְמוּן, בַּחֲוִירֵיכֶם חֲזִינֹת יֵרְאוּ."
(יואל ג: א)

"כעת כשהבארדו של החלומות מעלי זורח [...]
אניח לתודעתי לשהות במצבה הטבעי
בלא הסחת דעת. אבין את טבעם האמיתי של חלומותי ואהפוך אותם לזוהר
[...] אחד את התירגול של מצב החלום עם מצב היקיצה."
(ספר המתים הטיבטי)

"וְהָאֵלֹהִים שֶׁל הָאָרֶץ הַקְּדוֹשׁ
מוֹפִיעָה בְּחֻלּוֹמֵי
מִתְנוּעַצַּת וּמֵאֲדִיקָה
בְּתִשְׁבִּץ אוֹתִיּוֹת עַל חֻלְצַת לְבִי."
(נצר)

פעמים רבות תחושות הפלא, המסתורין וההשתאות בפני תהליכי הנפש, החלום, החזיון וההשראה
הן בעלות איכויות של חוויה דתית. באיוב (לג: טו) כתוב: "בְּחֻלּוֹם חֲזִיּוֹן לִיָּלָה בְּנֶפֶל תִּרְדָּמָה עַל
אֲנָשִׁים בְּתַנּוּמוֹת עָלֵי מִשְׁכָּב. אִזּוּ יִגְלֶה, אִזּוּ אֲנָשִׁים; וּבְמִסְרָם יִחַתּוּ."
פון פרנץ אומרת, שכאשר אנחנו מפנים את האדם להקשיב לחלומותיו, לבת הקול הפנימית
שמקורה בלא-מודע, זו כבר עמדה דתית. אנו מצויים כאן בתוך חשיבה מעגלית כשהנפש עצמה
נחוית במטפורות של אלוהות, ובו בזמן את מטפורות האלוהות אנו מנסים לנסח באמצעות הנפש.
במילים אחרות, האדם נברא בצלם אלוהים והאדם בורא את אלוהיו בצלמו, או שהאדם בורא את
אלוהיו בצלם הדימויים שאלוהיו נטע בו. האלכימאים היטיבו לנסח את המעגליות הפרדוקסלית
שבה אנו מנסים "להבין את הבלתי נודע באמצעות הבלתי נודע עוד יותר".
בחלומות דתיים מופיעים בתי תפילה, מקומות בטבע שמעוררים חוויה קוסמית, יסודות
אנרגטיים עזים בטבע כמו רוח, אש ומים, דמויות מוכרות כאנשי דת (כוהן, רב, כומר, שמאן,
צדיק, גורו, מורה רוחני), דמויות מיתיות דתיות בהתאם לכל תרבות דתית (כגון אליהו הנביא,

המשיח, ישו, מריה, בודהה), קטעי תפילה, סמלים של שלמות רוחנית של הנפש, סמלים דתיים מוכרים, טקסים דתיים, ואמירות דתיות מפורשות בעלות אופי של ידע מוחלט. כאן ידובר על ההשתקפות של החוויה והרגש הרליגיוזיים מתוך חלומות, על המפגש בחלומות עם האחר הגדול הרליגיוזי המופיע בסמלים באופן תמונתי, או בלשון, בטקסט. אנסה לומר דברים אחדים על פשר החלומות האלה, אף כי רובם מפעימים כל כך, שדומה שאין צורך ואי אפשר לומר עליהם דבר. לפעמים יש הרגשה של "ובמופלא ממך אל תחקור" (חגיגה י"ג, א). כוחם החוויתי של החלומות הדתיים חודר מעבר לימורות התודעה להיות אדוני פשר החלום, ומה שאוכל לומר אינו אלא אפס קצהו של הלא נאמר והלא ניתן להבנה.

דוגמאות ראשונות

אביא כאן מתוך חלומות מיוחדים ומופלאים מאוד שנאספו אצלי במשך שנים רבות. חלומות אחדים הם שלי, רובם של מטופלים. אחדים של אנשים קרובים ששיתפו אותי בחלומם ואחדים מהספרות. חלומות דתיים הם נדירים מאוד; יותר מחלומות אחרים הם עמידים מפני השכחה (אף כי יש שהפקידו בידי את חלומם. אני זו שהתפעמתי מהחלום, ואילו הם שכחו אותו). שמרתי חלומות אלה כאוצר, ידעתי שיבוא יום שאעביר אותם לרשות הכלל שאליו נועדו. חלומות גדולים באים מהמאגר של הנפש הגדולה, שהיא נחלת הכלל. לכן, כמו פרחי בר, הם אינם שייכים לאיש ואינם "שייכים" ליחיד החולם אותם, שדרך נפשו דיברו; נפשו לא הייתה אלא כלי מתווך, כדי שיבקיעו אל הנפש הכלל-אנושית, אל הטריטוריה של התודעה האנושית המצפה לידע הזה. כך החלומות הגדולים שבאו מרשות הכלל (הלא-מודע הקולקטיבי) שבים אל רשות הכלל (המודע הקולקטיבי).

למרות שחלומות גדולים-דתיים באים בזמן ובמקום מסוימים כמענה למצבו המסוים של החולם, משמעותם ותוקפם מעבר לזמן ולמקום ומעבר לחיי היחיד שחלם אותם; הם נועדו להיאסף אל מורשת תרבות הרוח האנושית. בתרבויות קדומות חלומות דתיים-גדולים היו מסופרים למנהיג הרוחני של השבט ומשמשים כמסר לשבט. לעתים הפכו החלומות לסיפור מקודש המשתלב במסורת הרוחנית של התרבות. היחיד החולם הינו צינור-מתווך בין האלים (הלא-מודע?) והכלל. ביהדות המתווך בין אלוהים והאדם היה הנביא, ובמידת מה גם הכוהן והרב. בנצרות המתווך בין האלוהות והאדם הוא ישו (לכן ישו הוא גם סמלו של העצמי). בתרבויות שבטיות המתווך בין האלים לאדם הינו השמאן, הדמות הרוחנית המרכזית; הוא מגלם את תפקידי המטפל בבעיות הרוחניות-נפשיות ובבעיות גופניות של היחיד. המסר הרוחני-דתי שמגיע מהאלים אל השמאן באמצעות חלום (או חיזיון או מצב טרנס), מהווה חלק מתהליך הריפוי הגופני-הרגשי והרליגיוזי, שהינו היינו הך. אבל בתרבות החילונית "בגלל חטאינו גלינו מארצנו"; בגלל חטא המודעות (אכילת עץ פרי הדעת) נותקנו מארץ הנפש הראשונית השלמה. גלינו מחווית אלוהים. הדחקנו את

הרגש הדתי וכוח המרפא שבו. במובן הזה חלומות דתיים הם שובו של המודחק. הם חווית התגלות.

אישה חלמה שהיא רואה גל ענק ירוק ללא מים, שבא מצד ימין ועליו כתוב: "אהיה אשר אהיה". הגל ללא מים מזכיר את הביטוי האלכימי הפרדוקסלי מים יבשים, או מים ללא מים, שמסמל את האידיאה של המים. בחלום הזה, כמו בחלומות אחרים שיובאו בהמשך, מופיע בסופו פסוק שהוא מעין משפט מפתח המעניק פשר לחלום כולו. בתלמוד בבלי כתוב: "השכים ונפל לו פסוק לתוך פיו – הרי זו נבואה קטנה" (ברכות נה, ע"ב). הכוונה היא שמתעוררים מחלום עם פסוק מהמקורות או פסוק שיש בו אמירה תמציתית רוחנית, הוא נחוה כבעל איכות של דבר האל, כלומר הוא מסר חשוב. בחלום האמור, ההתגלות האלוהית היא בהופעתו של משפט מהמקורות שמתייחס באופן ישיר לאלוהות עצמה. האנליטיקן היוגיאני גוסטב דרייפוס (1996: 4), שמביא את החלום הזה, כותב -

"האישה הזו, שהיא יהודייה שנחשבת חילונית, מחפשת בעצם משהו דתי בתוך נשמתה, וכך היא מתקשרת באמצעות החוויה של חלומה עם משהו רוחני [...] חשוב מאוד להדגיש שמדובר כאן בתוכן רוחני עמוק ואותנטי שעלה מתוך נשמתה ולא בחומר שהיא קראה אודותיו או שמעה עליו כתוצאה מחשיפה למקורות [...] היא נמצאת בדרך להגשמתה העצמית, דהיינו בדרכה האישית היא נקשרת לישות עילאית שאנו קוראים לה בצורה הפשוטה אלוהים."

דברים אלה נכונים גם לחלומות דתיים של אנשים חילוניים אחרים. והנה, בספר האגדה מצאתי להפתעתי את הסיפור הבא, שמקביל במשמעותו ובמטפורות שבו לחלום הזה -

"אמר רבה בר-חנה ; סחו לי יורדי הים: אותו הגל שמטבע ספינות – כעין ציצית של אש לבנה נראית בראשו, והפינו אותו באלות שחקוק עליהן 'אהיה אשר אהיה יה יי צבאות, אמן סלה' – והוא [הים] נח." (ביאליק ורבינצקי 1952: תרטז).

המים הם כוח טבע ראשוני; הם מסמלים את הלא-מודע. בחלום, כמו בספר האגדה, שם האל (שמזוהה עם כוחו הכל-יכול) בוקע ומתגלה מהלא-מודע, שולט עליו ומסמן אותו כמו כתובת על הקיר. כמו שכתוב במקורותינו: "מְקֻלֹּת מַיִם רַבִּים אֲדִירִים מְשַׁבְּרֵי יָם אֲדִיר בְּמָרוֹם ה'." (תהלים צג, ד)

חלום אחר של אישה צעירה רחוקה מכל דת ממוסדת, גם הוא משפט חלום שנשמע ביקיצה: "בכוונה הסתתרנו ממך. רצינו שתחפשי". החולמת אומרת: "הכוונה לסוג של אלוהים. החלום היה כשהרגשתי יותר את עצמי [...] אני מחויבת לעצמי לחפש את עצמי". ואני הזכרתי לה את המשפט ממקורותינו: "אֶכֶן אֶתָּה אֵל מְסֻתָּר" (ישעיהו מה טו). החולמת חשה שחיפוש אלוהים וחיפוש עצמה הם דבר אחד; היא הרגישה שהיא יכולה סוף-סוף לתת בי אמן מלא כשחווה את קבלתי המלאה את חוויותיה הרוחניות-מיסטיות-דתיות, כשהעזה, רק אחרי שנים אחדות של

טיפול, לספר אותם. קבלה זו, ותשובתי החיובית הישירה לשאלתה אם גם אני מכירה חוויות כאלו, היו עבורה מהפך בקבלת עצמה כשפויה.

ויקטור פראנקל (1985) מציין שרק מטפל דתי יכול להביא את הדת אל הטיפול, אלמלא כן יהיה זה תימרון ברגשותיו של המטופל והשפלתה וביזויה של הדת לכלל אמצעי למען שיפור בריאות הנפש. אני עצמי גדלתי בבית דתי, ובגיל ההתבגרות עזבתי לגמרי את הדת. אביא כאן מהחלומות הדתיים הראשונים שחלמתי בראשית שנות הארבעים לחיי. חלומות אלה החזירו אותי אל הרליגיוזיות הטבעית שלי שגליתי ממנה.

בחלום הראשון חלמתי: "סבתי [שהיתה אשת רב] מספרת לי שהגיע מחוץ לארץ קרוב משפחה שלא ידעתי על קיומו, והוא איש דתי. אני מתרעמת שלא סיפרו לי עד כה על קיומו". חלום זה היה חלום מתוך סדרת חלומות בתקופת האנליזה שלי, שהביאו לתודעתי את ההכרח להכיר בחלק נפש "קרוב משפחה" לא ידוע לי עד כה, שהוא האלמנט הדתי, שהגיע ממקום שמחוץ לארץ התודעה.

לאחר שנה חלמתי חלום נוסף: "אני הולכת לחצר של הרבי, לבקש שיטפלו בעוולה שנעשתה לי. הרבי היה חולה קשה והוא מחלים. אחר כך אמי אומרת לרבי שבניגוד למה שחשב, אבל בהתאם לרצון אבותיו, המיועדת לו היא אחותי, והוא נישא לה. אני באה לבקר. בית הרבי מלא אנשים, חיים ושמחה. אמי מנהלת את משק הבית. הרב רץ לקראתי, והוא אינו אלא ילד קטן, כולו תום ומתיקות. הוא עטוף בבד תחרים ישן. אני מחבקת אותו כבן אהוב. הוא חי בבית אמי נשוי לאחותי. אני מתעוררת עם המשפט מהתפילה; 'פִּי יִשָּׁר וְהָיָה צוּרִי וְלֹא עֲלֵתָה' [עֲלֵתָה] ב'ו'". (תהלים צב טז)

הרב מסמל את מורה הדרך אל מרכזיות הנפש הרליגיוזית, העצמי. האם, כעצמי נשי, הינה בעלת ידיעה עליונה על הנכון לנפש, על נישואי הגברי והנשי, על חיבור פנימי של אחות הנפש עם הרוחני-דתי. הגברי הרוחני, בדמות הרב, מתווך הקדושה, מקושר בחלום בשורשו עם הילד הפנימי, התמים, הפתוח לחיים עם רגש טוב ופתוח לראיית האמת. זה חלום של שמחה ואהבה שמתאפשר מחיבור ניגודי הנפש; הגברי והנשי. זה חלום תיקון של החלמת הרגש הדתי (הרב מחלים ממחלתו הקשה) שכולל בו שמחה, רגש אותנטי של הילד (גם הוא סמל העצמי) שכרוך באיחוד הניגודים בנפש. המשפט המסיים הוא תשובה למשפט הפותח המתאר עוולה שנעשתה לי. ההכרה ברגש הדתי (אלוהים הוא סלע המאחז – "צורי") מתקנת את העוול לנפש שהתרוקנה ממשמעותה.

חלום כקול האל והמיתוס

בכל התרבויות הקדומות הכירו בחשיבות החלום כהנחיה פנימית וראו בו את קול האלים. הפונים אל אל הרפואה אסקלפיוס ישנו וחלמו במקדשיו והכוהנים פרשו את החלומות. כך החלום היה

מלכתחילה בחסות אל, שהוא גם אל הרפואה. תפיסת האלוהות כמקור ריפוי קיימת גם ביהדות:
"כִּי אֲנִי יְהוָה רִפְּאֵךְ." (שמות טו: כו)

בתקופות קדומות ראו בחלום בעיקר ניבוי. בשומר העתיקה, בהמנון "שירם של השוורים החורשים", מסופר שהאיכר הולך למקדשה של האלה ננשה הפותרת את החלומות, כדי לחלום חלום שבו יתגלו לו השוורים שעליו לרתום לחריש. כך גם הפרשנות העתידנית של יוסף לחלום פרעה. גם דניאל מפרש לנבוכדנאצר את חלומו כניבוי עתיד: "וְדָנְיָאֵל הֵבִין בְּכָל חֲזוֹן וְחִלְמוֹת" (דניאל א: יח). כשדניאל רוצה לדעת את פשר החלום של המלך, הוא פונה לאלוהים ומבקש פיתרון, ואז בחזיון לילה נגלה הסוד ודניאל מברך את האלוהים. החלום ופשוו כאחת מופיעים אפוא כמסר מאלוהים. תפיסת החלום כניבוי חופפת לתפיסה דתית, משום שהידיעה של העתיד לבוא היא ידיעה אלוהית. רק אלוהים נחשב לזה שחי בעבר, בהווה ובעתיד, כנאמר במקורותינו: "וְהוּא הָיָה וְהוּא הוֹנֶה וְהוּא יְהִי בְּתַפְאָרָה" (פיוט מהתפילה), לכן הוא היודע את הצפוי.

הפסיכולוגיה בת זמננו אינה רואה את החלום כניבוי. חלומות הם שפה של עולם נסתר בתוכנו שכיום אנחנו מכנים אותו "הלא-מודע", שהוא כל מה שקיים בנפשנו ואינו מוכר על ידי התודעה. ה"לא-מודע" מביא אלינו ראיית מעמקים, ויש בו ידע עליון שמעבר לתודעה, כמו עין פנימית שמתבוננת בנו ושולחת אלינו מסרים. האם זו עין אלוהים?

יונג לימד אותנו שחלומות מגלים לנו לא רק חומרים אישיים מודחקים אלא גם חומרים לא אישיים שמביאים ידע כללי אנושי שטמון בנו מלכתחילה. זה הלא-מודע הקולקטיבי, והוא כמו מאגר סמלים מולד בתוך נהר תת-קרקעי שבנפש הכלל-אנושית. בלשון מטפורית, הלא-מודע הקולקטיבי מחבר את נפש היחיד עם הדיסק הקשיח של אינטרנט הנפש העולמית. החלומות שצומחים מהלא-מודע הקולקטיבי, הקרויים חלומות גדולים, מרשימים בעוצמתם. יש הסבורים שמיתוסים רבים היו תחילה חלום גדול של אדם שהפך לסיפור-זיכרון של השבט. כך, למשל, חלום בו החולם נאבק במפלצת, מציל עלמה, או חייב להציל עצמו ממבול של מים, או ירידה לשאול ויציאה ממנו. חלומות דתיים הם חלומות גדולים. חלומות גדולים הם חלומות שסמליהם ארכיטיפיים והם דמויי מיתוס או אגדה. יונג כותב על כך –

" אין ביכולתנו להסביר השראה [...] הדבר בא מהיכן שהוא וכאשר אנו חולמים חלום המטרים את ידיעתנו, כיצד נוכל לייחס אותו לכוחותינו שלנו? ככלות הכול, לעתים קרובות אף איננו יודעים, אלא לאחר מעשה, שהחלום נושא ידיעה מקדימה או ידע אודות דבר שקרה במרחקים. הקול הקורא נחוות בתוכנו; אנו סובלים אותו, שכן אנו קורבנותיה של אי ודאות עמוקה; עם האל כאחדות הניגודים, כל הדברים אפשריים, אמת ובדיה, טוב ורע, אפשריים באותה מלדה." (יונג [1961] 1993: 315)

במקום אחר יונג אומר שחלומות גדולים הם –

"חלומות גדולים של יופי מיוחד, או של אימה דמונית או של חכמה סתומה [...] ברגיל גנוזים הבריות חלומות כאלה כסוד יקר, ובדין הם נוהגים כך. חלומות אלה חשיבות יתירה נודעת להם בשביל איזונו של היחיד, לעתים קרובות מאוד מופלאים החלומות ממנו, ואין לו תפיסה בהם, וכך מתקיימים הם בו שנים רבות כעין תמרור של רוח. אין כמעט תקווה לפתור חלומות כאלה בדרך רדוקטיבית, משום שערכם ומשמעותם הממשיים גנוזים בהם עצמם. הרי הם כמעין חוויה רוחנית המסרבת לכל שיכלון." (יונג 1976: 50)

מחלומות כאלה החולם מתעורר וחש כמו יעקב שהקיץ מחלמו – "אֶכֶן יֵשׁ יְהִנָּה בְּמָקוֹם הַזֶּה וְאֶנֶכִּי לֹא יִדְעָתִי" (בראשית כח: טז). ה"מקום הזה" היא נשמתו של יעקב, כמו שאלוהים אומר: "וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשִׁכְנָתִי בְּתוֹכָם" (שמות כה: ח). כלומר, בנפשם. בחלום יעקב המלאכים העולים ויורדים בסולם מבטאים את חווית החלום כמקום מפגש עם חומרי נפשו האלוהיים. אין פלא אפוא שבעולם העתיק חלומות נחשבו לדבר האל. חלומות גם נחשבו לניבוי העתיד ולכן נחשבו לדבר האל היודע כול מראש. אצל היוונים האל הרמס מביא את החלומות מהאלים אל האדם.

יש חלומות שנראים כנועדים למפגש עם הרגש והמהות הרליגיוזיים החיוניים לנשמת החולם. תמיד חשוב שהחוויה הרוחנית-דתית של החולם תאפשר לו להמריא אל חווית מקורו העליון, אבל לא תנתק את החולם ממציאותו האנושית, מהדילמות העכשוויות של חייו. כמו לגבי כל חלום, עולה כאן השאלה למה החלום מופיע עכשיו דווקא, איזה תיקון בחד-צדדיות של התודעה החלום מנסה לעשות, ומה משמעותו הסובייקטיבית לחולם המסוים.

החלומות הדתיים, כמו חלומות אחרים, נועדים לשרת את ההתפתחות הנפשית, את האינדיבידואציה של האדם. אנשים שמורגלים במטפורה דתית וחיים אותה, ייטו יותר לחלומות המדברים במטפורה דתית (כמו למשל אצל המקובל חיים ויטאל). אולם מפתיע שחלומות כאלה מופיעים גם אצל אנשים שהרליגיוזיות זרה לתודעתם. והלוא התודעה היא רק שכבה דקה מעל שכבת המעמקים שאיננו מכירים כלל. מפליא גם עד כמה חלומות דתיים מופיעים אצל אנשים שכלל אינם בשלים ומוכנים לקראתם. לעתים אנשים אלה דוחים את החלום ברוגזה בסיוע האימרה "חלומות שווא ידברו", ושוכחים אותם כליל. במקרים רבים הם לא מכירים במשמעותם ושוכחים אותם, ואז או שהחלומות יצנחו אל תהום הנשייה ללא שוב, או שלעתים ישובו אל הזיכרון בתקופות מאוחרות ולפתע יקבלו משמעות. פעמים אחרות אנשים נפתחים מבלי דעת לחיים החדשים שמחלחלים אליהם מחלומם. פעמים אחרות, בעטיים של חלומות כאלה, הם שבים אל הדימויים ואל הרגש הדתי שהכירו מבית ילדותם ושכחוהו כליל, והוא שב ומתדפק מבין החרכים. ואז מתעוררת הערגה הישנה: "חדש ימינו כקדם". יונג מציין שהאינדיבידואציה ושאלת המשמעות הרוחנית חלים בעיקר במחצית השנייה של החיים. אולם החלומות הדתיים שפגשתי, ואביא כאן, מתרחשים בכל הגילאים.

אישה צעירה השרויה במצוקה רבה חולמת: "אני מפקחת על בניית בית. קושרים סביב הבית חבל שמחבר אותו אל האדמה. בכל פעם שמתקשים במלאכת הבנייה אני צועקת 'אלוהים אלוהים' ואז החבל מתהדק והבית מתחזק אל היסודות באדמה". אישה זו, שבאה מבית חילוני, מקבלת סיוע מהמרכז הפנימי שמפקח על התגבשות עצמיותה. כשהיא "צועקת" בהתכוונות רגשית חזקה שמגייסת את הכוחות הפוטנציאליים, וכשהיא מתחברת לאלוהי האינטגרטיבי בנפשה, או אז התהליך מקבל תמיכה פנימית, כוחות הבית, האני הנבנה, מקבלים תמיכה ולכידות אל יסודותיו מהמרכז של העצמי המפקח על התהליך כולו.

אל החלום הזה חזרנו שוב ושוב בתהליך הטיפול כדי להזכיר למטופלת את חלקה בהתכוונות, ואת "הצעקה", בבחינת "ממעמקים קראתיך אדוני", צעקה שמסוגלת לגייס את הכוחות האלוהיים בקרבה למען לכידות הנפש המאיימת להתפרק. ורבי נחמן מברסלב אומר: "מכל הדברים צועק כבוד השם יתברך, כי מלוא כל הארץ כבודו" (שבחי ושיחות הר"ן, עמ' נב). ענייננו כאן לזהות את החלומות הדתיים. נראה שלפעמים חלומות בעלי עוצמה רוחנית רליגיוזית הם המתדפקים בדלת נשמתו של האדם החילוני ותובעים מהאדם להיפתח מחדש אל מה שהדחיק מנשמתו, ולהתפתח.

יונג מספר על צעירה יהודיה שסבלה מחרדה ממושכת. הוא הכיר מחלומותיו שלו שבעייתה קשורה בתסביך אב בלתי רגיל. בשיחותיו איתה ראה שאין לה תסביך אב, ולכן שאל על סבה. התברר שסבה היה רב חסיד שהיה כמו קדוש, אבל היא זלזלה בזה ואמרה שאלו הם דברי הבל. יונג אומר לה: "עתה אני מתכוון לספר לך דבר מה שאולי לא תוכלי להבין. סבך היה צדיק. אביך המיר את דתו. הוא בגד באמונה היהודית ונטש את אלוהיו. הנוירוזה שלך נובעת מפחד האל אשר נפל עליך". יונג אומר שדבריו היכו בה כברק.

בלילה הבא הבין יונג מתוך חלום שחלם עליה שבנפשה טמונה ערכיות רוחנית גבוהה; בחלומה הוא כורע על ברכיו לפניו כמו לפני אלה. הוא מספר לה על חלומה ותוך זמן קצר חלפה הנוירוזה שלה. החלום הראה לו שמתחת לחיים השטחיים וחסרי המשמעות שלה, של אינטלקט, אהבהבים ובגדים – הייתה בה קדושה -

"לאמיתו של דבר היא היתה בתו של אלוהים ונועדה למלא את רצונו הסודי. היה עלי לעורר בה רעיונות דתיים ומיתיים, מכיוון שהשתייכה לאותה קבוצה של אנשים שלגביהם פעילות רוחנית היא הכרחית. בדרך זו קיבלו חייה משמעות [...] יראת האל הביאה לה את המרפא". (יונג [1961] 1993: 138)

הסיפור הטיפולי הזה של שינוי פתאומי הוא סיפור חריג ואינו מאפיין את טיפוליו של יונג וטיפול נפשי בכלל. כמו בכל תחום שהנפש מתמודדת איתו, תהליכי השינוי הם איטיים. קיימת שונות גדולה בין אנשים בקצב השינוי וביכולת להטמיע את משמעות הסמלים והרגשות שבחלומות (כולל הסמלים והרגשות הדתיים). יונג מציין שרוב המטופלים שלו היו אנשים שאיבדו את אמונתם ושהלא-מודע שלהם הביא את הסימבולים שחסרים לנפש.

החלום הדתי הגדול הוא יצירה רוחנית שחורגת מיצירתיות רגילה, ואינו מאפיין רק אנשים יצירתיים במיוחד. משום הווייתו הטרנספרסונלית, החלום הדתי נחוה כמעט תמיד כחסד, כמת-אל, כאישור למשמעות הרוחנית העמוקה של חיי היחיד בתוך ההקשר הגדול יותר, וכקריאה למימוש המהות הרליגיוזית של הנפש, שהיא בבחינת נשמה.

חלום כקריאה

האשמה האונטולוגית שחש אדם שחטא בהחמצה של מימוש עצמיותו, מתגלמת במקרא בחטאו של יונה שמסרב לשליחות המהותית שמוטלת עליו ממקור אלוהי ובחטא הסירוב לקריאה של האל לאדם – אייכה? לפעמים האדם מסרב לקריאה עד כדי כך שאינו מסוגל לשמוע אותה, כי כל כך גבהו מחיצות הנפש ונעכרה עדשת הזכוכית. כזה הוא הסיפור של יונג על הנערה שסבה היה צדיק חסידי.

כזה הוא גם החלום הבא -

"אני מגיע לחנות קטנה בלונדון, כמו חנות של ספרי מסע עתיקים, יש מוכר זקן ושעון מטוטלת גדול עתיק שחדל ללכת. אני יודע שיש כאן איזו משמעות מיוחדת, אני אוהז במחוג בכוח, המחוג מכיש פעמיים-שלוש ברצפה ופתאום הרצפה נפתחת ונפערת ולמטה מתגלה אולם ענקי של שלוש קומות של בית כנסת עתיק. הוא ריק. זה מקום ארכיאולוגי."

החולם מוסיף: "הכול כמו בסרט של אינדיאנה ג'ונס, כשהגיבור מחפש בפירמידות את ארון הברית ולוחות הברית שיתנו לו כוח מיוחד. כמו סרט הרפתקאות". לחולם, בן 35, אין שום קשר לעולם הרוחני-דתי. הוא נתון במצוקת חסר שאינו יודע מהי. והוא גם מפחד מרגעי חרדה שבאים פתאום. החלום בא כתשובה לחוויתו את העולם הלא-מודע, התת-קרקעי, כעולם מאיים. בחלום הוא מגלה שמעבר לזמן הרגיל (השעון עומד מלכת) ומעבר לתודעה הרגילה (מתחת לאדמה) יש ממלכה תת-קרקעית שאינה תהום הרסנית ומעוררת חרדה, אלא מרחבי חוויה בעלי משמעות רוחנית-דתית שנקברו, ולכן אינם מאוכלסים עכשיו. מתגלה לו הפן הרוחני החיובי של הלא-מודע, או פוטנציאל העצמי הנומינוזי-רליגיוזי, שאין לו שום גישה אליו. לא במקרה מדובר בשרידים ארכיאולוגיים – בית כנסת ריק ולא בית כנסת פעיל. האסוציאציות שלו מכוונות לצורך בחיפוש של תורה, של ידע רוחני-דתי חדש, שייתן כוח לנשמה, אבל הוא עצמו לא יכל לחוש את החיפוש הזה. במקום זה הוא דיבר על פתרונות פרקטיים לחייו. החלום היה זר לחולם. והוא לא יכל להתחבר רגשית למשמעותו. ככתוב באיוב: "הֵן יַעֲבֹר עָלַי וְלֹא אֶרְאֶה וְיִחַלֵּף וְלֹא אֶבִּין לוֹ." (איוב ט: יא)

חלום קריאה אחר שהייתה הענות לקראתו, הוא חלום של אישה צעירה שאינה מורגלת בדימויים דתיים בעולמה החילוני: "הייתי על גג. ראיתי מגילה פתוחה, ובה פסוק באותיות גדולות, כאילו ציטוט של משהו: "אלוהים קרא לכל דבר בשם". כשהסתכלתי היטב באותיות

ראיתי שבהתחלה היה כתוב "אלוהים קרה" וה-ה שונתה ל-א: "אלוהים קרא". תוך כדי הסתכלות ב-א היא הפכה לציור של מרכבה רתומה לסוסים, ובמרכבה ישב איש בעל זקן ארוך, כמו דמות מן התורה. מישוהו עמד לידי ואמר: "את מבינה, זאת הפרידה".

בחלום מורה הדרך לנפש, שהוא בדמות זקן חכם (שמגלם כאן את ארכיטיפ מורה הדרך המנחה לקראת הגשמת העצמי), מסייע לה לעבור מחיים של מקריות (פסיבית), ללא הכוונה תודעתית, אל קריאה (אקטיבית) מכוונת, כקריאת האל לאדם לפתח את נפשו ורוחו כפי שנועדו להיות. מעתה היא נדרשת לעבור מחיים נטולי תודעה שבהם הכול מקרי לחיים של מודעות שבהם האדם קורא בשם ההתרחשות. זו גם פרידה מחיים של מקריות נטולי אחריות ומודעות. המרכבה מתקשרת בעיני למיסטיקנים "יורדי המרכבה" שהחולמת לא ידעה עליהם דבר באותו זמן. הזקן על המרכבה והסוסים מזכירים את אליהו הנביא הנפרד מאלישע, כמו שהחולמת צריכה היתה להיפרד מאדם משמעותי בחייה, שהיה בשבילה מורה דרך הרוחני, כדי להכיר במורה הדרך הפנימי שבנפשה.

פראנקל (1985) אומר שאם שמואל הנביא, בעודו נער, התקשה לזהות שהקול הקורא

אליו הוא קול אלוהים, מה פלא שאנשים חילוניים מתקשים לזהות שהם נקראים להכיר במה שפראנקל קורא לו "האל הלא-מודע". קריאה רגשית זו יכולה להתרחש בתוך בית התפילה המסורתי או דווקא כשהוא נפרץ, גג קורס והוא פותח את האדם למפגש אישי עם השמים הגבוהים. בסיציליה ובפורטוגל חוויתי כדבר הזה בקתדרלות ענק עתיקות, בלתי גמורות, שממשיכות כל הזמן לא להסתיים, פתוחות לשמים, לאינסופי.

מבט אל השמים שבעקבותיו באה התשובה-ההשגחה האישית, מתרחשים בחלום הבא -
"אני עם כמה בנות ורוצה להרשים בכושר המשחק הליצני שלי. ואז פתאום אני מרימה את הראש לשמים ורואה שהם נפתחים ונופל חלק גדול מסלע, כמו גודל מטר. כולם רצים לראות מה זה. אני אומרת – תזהרו, זה בטח חם. יש שם קצת אבקה שחורה. מישוהי נוגעת ואומרת שזה רעל. אני אומרת לעצמי שזה לא יכול להיות רעל. ואז אני מתקרבת וקולטת שיש ספר גדול שדבוק לסלע עם כריכה גדולה ושחורה. אני מעלעלת בספר ורואה שהוא שלם ולא נפגע מזה שנפל. אני יודעת שזה ספר עתיק של מקובל, רב או איש גדול. כמו ר' שמעון בר יוחאי. ספר עתיק מלפני אלפי שנים. מישוהו שהיה ידוע כחכם שתירם לאנושות והיו לו הארות. ואז מגיח בחור ואמר לי – משאלות הלב שלך יתגשמו וחושבים עליך שם למעלה. אני אומרת לו שאקח את הספר לי, והוא אומר, לא, תפני לו מקום כאן, תנקי, ותניחי אותו פתוח שאנשים יבואו להסתכל בו."

החולמת הוסיפה ואמרה -

"המשאלות שלי הן להיות אני. אבל נסחפתי לעשיית רושם. המשאלה שלי היא להתחבר באמת לעצמי ולא להסתכל בצלחת של אחרים שיותר מוצלחים. למקובל יש את האמת הגבוהה של הנשמה כשהוא מאוד הוא. מי שכותב ספר – כותב את האמת הכי גבוהה שלו. מקובל הוא אדם שהגיע להארות, מבין את החיים טוב יותר. העולם מכבד אותו ורוצה לשמוע את האמת שלו. אדם כזה לא צריך להשתדל להצחיק את כולם, להפגין את החיצוני בשביל שיעריכו אותו. הוא יכול לצלול הכי פנימה ואז אנשים יראו אותו."

אכן המקובל מקבל מגבוה (מהידע הרוחני שבלא-מודע הקולקטיבי) את התובנות של הנפש האלוהית ואת חכמת הנפש העתיקה, כמו משה שקיבל את הלוחות מהשמים. הספר הדבוק באבן מזכיר את הלוחות של משה שחרותים באבן וכן את לוח האזמרגד שעליו חרותים משפטי היסוד של האלכימאים שחיפשו את אבן הפילוסופים, היא אבן הנשמה. האבן בחלום מסמלת את הנשמה ששואפת להתמרה מאבן גולמית לאבן יקרה, שהיא הנשמה. הידע הרוחני שהמקובל, וכל אדם אחר, מקבל בחלום או בהשראה, אינו נובע מהלא-מודע האישי שלו אלא מהלא-מודע הקולקטיבי. הידע העתיק קיים מקדמת דנא בנפש הכלל-אנושית לכן הוא לא שייך לאף אחד. לכן אל לה לנכס אותו לעצמה. הוא שייך לכלל.

החלום מסיט את הדגש ממאמץ לייצר פרסונת כריזמה שמכסה על עצמי כוזב אל כריזמה אמיתית שמשמעה הוא מתנה רוחנית שאדם מקבל מהעצמי האמיתי שלו, שהיא מתת אל. הקבלה עוסקת בתהליכי הנפש-נשמה השואפת להתקרב אל המקום העמוק והמקודש ביותר. המקובל מקדיש עצמו לקבל מתת אל משורש נפשו ולא לקבל רווחי שבח מתמלוגי החברה.

הדיאלוג הנכון בין החולמת לבין גובהי ועומקי נפשה ש"חושבים עליה" ושולחים למענה את הידע העתיק, יאפשר לה להגשים את משאלת לבה להיות היא עצמה באמת. כוחות הנפש הגולמיים עשויים להיות מפחידים, כמו האבן השחורה שנדמה שהיא מרעילה, אולם במבט נוסף מתגלה הפוטנציאל הרוחני הגבוה שבה.

מכיוון שהקריאה של אלוהים לאדם מופיעה מעמקי הנפש, אין פלא שהכיוון החילוני-אתאיסטי-ניהיליסטי של המאה העשרים לא הצליח להשמיד את הרגש הדתי. עם קריסת הקומוניזם שוב התמלאו הכנסיות ברוסיה. הרגש הדתי הטבעי הוא חלק מטבעו של האדם; הוא שייך לחוויות את הטבע והיקום ככוחות אלוהיים, את חוויותיו את עצמו ואת היקום כאחוה של הנוצרים והיוצרים, היצורים הנושמים את פעימת לב החיים. (ברוב התרבויות הלא מונותאיסטיות האלוהות היא חלק מהטבע ולא מחוצה לו).

בחלומות הבאים החוויה הדתית מקושרת לטבע עצמו, לטבע הפאני. באחד מחלומותי ראיתי גזע עץ שנראה כמו בית עם פתחים מקושרים וקירותיו מכוסים עלעלים כמו קיסוס המכסה קירות בית שהוא היכל תפילה. ראיתי שם אנשים שרים תפילות, ונאמר לי שתרגמתי אותן.

בחלום אחר ראיתי בחצר האחורית אישה מבוגרת יושבת, כמו אינדיאנית או ילידית אחרת, שערה ארוך ופרוע, היא מחזיקה משהו עם קטורת ואומרת תפילה שמאנית. מצידה יושבים אנשים, כולם שקטים. לפניו אנשים שוכבים בתוך מין תמיסת אדמה בוצית כחלק מהטקס, הם שרויים בתוך דבר מה

שישרה עליהם את הכוח השמאני, אחד מהם או שניים מרימים את ראשם ומחייכים חיוך מואר, כי הדבר כבר קרה להם.

כך כתבתי אודות החלום -

"אני האיישה בחלום שדרכה עוברים הכוחות ואני האנשים ששרויים באדמה לקבל השראה אל טבע החיים, ששם הכול שרויים יחד בתמיסה אחת, באחדות החיים. אולי זה משהו שקורה בי עכשיו".

בחלום אחר ראיתי ים שכמו רחש גדול עובר בתוכו, כמו גל רעפי חרס חומים עולים מתוך הים ונעמדים, כאילו שכבו ועכשיו הורמו, ואז לידם, בהמשך, מתרוממים מתוך הים, בזה אחר זה, פסלים כמו פסלי האלים של איי הפסחא, ענקיים, חומים, גולמיים, קדומים, כהים, תערובת של פסלי פסחא ואפריקה. הם עומדים בשורה זה ליד זה, מביטים על הים והם עצמם עומדים בתוך הים.

החלום ממחיש איך מתוך הים הבלתי מודע של הנפש הקולקטיבית צומחים דימויי האלים בכוחם הגולמי, הראשוני, האדמתי, ופועלים בעוצמה חוויתית על התודעה של האדם בן ימינו שאלוהיו מופשטים ורחוקים. שהרי סמלי האלוהות שאיבדו את תוקפם החוויתי בדתות הממוסדות, שבים אלינו מחדש מתוך החלומות.

בשני החלומות האלה החוויה הדתית צומחת מהטבע עצמו – מהאדמה, הצמחייה והים. זו חוויה פגאנית ראשונית.

חלומות נוספים

אישה שעזבה את היהדות החרדית והפכה חילונית לחלוטין, איבדה כל אמונה והייתה עוינת לדת, חולמת שהיא רואה במרתף ביתה פסל בודהה. נראה שנפשה מבקשת להשיב אליה את המודעות לכוחות הגדולים מאיתנו השוכנים במעמקי הנפש, דווקא באמצעות אל מתרבות אחרת שאין לה עוינות כלפיו. למרבה הצער היא לא הצליחה להתחבר לחווית החלום; היא לא מצאה את האוצר הרוחני-דתי הפנימי. כעבור שנים רבות היא חלמה, שאביה אומר לה כי התשובה למצוקתה מצויה בסידור התפילה. האישה, שגדלה עם אב מנוכר, דחתה את החלום בלגלוג סרקסטי. הפער בינה לבין הרגש הרליגיזי לא איפשר לה לשוב מהחלום עם חיבור מחודש לעולם רוחני. זאת ממש אלכימיה הפוכה, כשאבן יקרה נדחית כבזויה ומזולזלת.

אחד המשלים היפים של ניקולס קוננוס, תאולוג הנוצרי מהמאה החמש עשרה, הוא המשל על **האוצר שאין לו סוף**, והוא מתכוון לאלוהים: "והאדם אשר ימצא בגנו אוצר כזה שהוא אינסופי ושום חקר לא ישיגנו, ישמח לאין ערוך יותר ממי שמצא אוצר סופי מוגבל אשר יכלה פעם". (ברגמן 1980:

48)

אישה שמבקשת להסתייע בתרפיה נפשית בלי שתדע לזהות לשם מה בעצם באה, חולמת בתחילת הטיפול שהיא נוסעת בשביל, ואז הדרך נחסמת ואומרים לה שעליה לשוב אל בית ילדותה כדי לקחת משם כד. כשהיא שואלת למה, אומרים לה שהסיבה דתית. לאישה זו אין שום יחס לדת ולרגש דתי, לכן היא לא הבינה את דבר החלום. אבל מעמקי נפשה יודעים ש שהמקור הוא הדחף הרוחני

והמחויבות, הדתית במהותה, למימוש המלאות של כוליות הנפש שהפוטנציאל שלה היה טמון בראשית ילדותה. לשם עליה לשוב ולהתמלא, למלא את הכד, בכל מה שהחיים הביאו לה. שכן נפש האדם היא כמו אלוהים, עבר הווה ועתיד יחד; אהיה אשר אהיה. בשני החלומות חייבים לשוב אל הילדות כדי להתחבר עם הדתיות הטבעית של הנפש.

גם החלום הבא עניינו התגלמות הילד. בחלום אני רואה ילדים שחרחרים מתפללים במנגינה החוזרת על עצמה, מנגינה פשוטה, שגם כשהתעוררתי יכולתי לשיר אותה. מסבירים לי שזו תפילה של תיקון. המנקה של התפילה, בחור צעיר, אומר שהתיקון "מכווץ את הריבוי, ומתעניין במי שמתעניין", ומסביר שכאשר רואים מעין שורה של ריבועים קטנים מחוברים המגמה היא לכווץ אותם. המנחה מראה לנו את הטקסט הזה מודפס על בדים או בגדים, או מעין דגלים שתלויים בדוכן של בגדים.

הטקסט מתכוון לאלוהים. התיקון הוא התיקון הקבלי שמשיב את שברי הכלים (שברי הנפש) למקורם ומאחה אותם מחדש. הילדים קשורים לתפילה ראשונית תמימה ופשוטה, אמונה תמימה ומלאה ומתמסרת. האמירה בחלום היא אמירה אלכימית, שמגמתה להגיע אל התמצית האחת ה"מכווצת" וכך לאחד-לכווץ את הריבוי של חלקי הנפש השונים ומנוגדים, להגיע אל תמצית הנשמה, הגרעין הפנימי. המגע עם הגרעין של העצמי האלוהי הזה מתאפשר כשיש דיאלוג – תפילה של האדם שמתעניין באלוהי ואז האלוהי מתעניין בו. חייבת להיות מכוונות אל הפנימיות הגרעינית הזו כדי שהיא תתעניין בנו ותתכוון אלינו. החלום מזכיר לנו שתמיד צריך להתכוון לאלוהי, להתעניין בו, כדי שיעניק לנו את עצמו, כדברי הפסוק: "קָרוֹב יְהוָה לְכָל קֹרְאָיו לְכָל אֲשֶׁר יִקְרָאָהוּ בְּאֵמֶת." (תהלים קמה: יח)

סמלי האלוהות מתגלמים באלים של כל תרבות ובדמויות הרוחניות שנחשבות נושאי דברו של האלוהים. אצל יהודים ההתגלמות של האלוהי יכולה להיות בדמות משה, אליהו או רב גדול, אצל יהודי צפון אפריקה זה הצדיק המקומי, במזרח יהיה זה בודהה ובנצרות ישו ומריה. הם יופיעו בחלומות כשליחי העצמי המקודש. יונג כותב: "ההזדקקות הדתית משתוקקת לשלמות, ולכן היא מחזיקה בדמויות השלמות המוצעות לה על ידי הבלתי מודע, העולה ממעמקי טבענו הנפשי באורח בלתי תלוי לחלוטין ברוח המודעת." (יונג [1952] 2005: 178)

אולם בסופו של דבר לא בעולם בחוץ ימצא אדם את המבוקש אלא מתוככי עצמיותו, בביתו הוא. על כך כותבת המשוררת האמריקאית אן סקסטון, כשהיא מדברת באירוניה על מסע החיפוש אחר האלים בעולם הגדול, שבסופו –

"תִּזְרֶה אֶל בֵּיתָה הַקָּטָן

וְכָל אֵלֵי הָעוֹלָם הֵיוּ סְגוּרִים שָׁם בְּתֹדֶר הֶרְחָצָה.

סוף סוף! קְרָאָה בְּקוֹל

וְנִעְלָה אֶת הַדִּלְתוֹת."

(סקסטון 1979: 88)

יונג סבר שחשוב שאדם מתוודע לשלמותו הרוחנית באמצעות סמלי האלוהות של תרבותו הוא. אמירה זו סייעה לי להבין חלום שחלמתי לאחר ביקור בטקס דתי מרהיב במקדש בבאלי שבאינדונזיה. בחלומי ראיתי מצבור של ספרי קודש יהודיים. בין ספרי הקודש האלה אני רואה ספר של יהודה-ציון אבולעפיה שאומר כי צריך לצייר את חלומותינו, וזה קשור לריפוי. כשאני מעיינת בספר יורד פתאם ברד. אני מסוככת על ראשי בספר וכך לא נפגעת.

כנגד ההיקסמות שלי מהדת הפנתאיסטית-פגאנית בבאלי, החלום השיב אותי למקורי היהודי-רליגיזי, שהוא בו בזמן מקור נשמתי, ואל עבודת הבורא, שהיא בו בזמן עבודת הנפש, שאותו עלי לעבוד – לצייר את החלום כמו המקובל היהודי אבולעפיה (אידל 1988), שהגיע לדבקות באמצעות חזיונות וצבע, וכמו יונג שצייר את דמיונותיו. החיבור הרליגיזי אל המקור הדתי-חוויתי הוא שמציל אותי ממכות הסקילה הקשות של ברד הנפש הלא-מודעת, מפני הכוחות שתמיד גדולים מאיתנו. ואולי הכוונה היא לצד הרציונלי-לוגי, שהוא הברד הקשה, שהוא כוח המים הרגשיים שהתגבשו והתקשו. זו הרציונליות שבעצם טיבה מאיימת על ההתמסרות לחוויה הרליגיזית.

על חלום עם משמעות דומה שנחלם לפני שחזר בתשובה, מספר הרב דוד זלר - "ראיתי ג'ירפות מכרסמות עלים שצמחו גבוה מאוד על עץ. שמעתי קול: 'אלוהי אברהם, יצחק ויעקב מגיע'. המטפל אמר לי, ש'ממש כמו שהג'ירפות מסוגלות להשיג את מזונן ממקום שהוא מעבר להשגה נורמלית, החלום אומר שיש בי יכולת למשוך מזון רוחני ממקום שהוא מעבר להשגתי השכלית'." (זלר 2009: 71)

החלום מכונן אותו לאל אבותיו היהודי.

הרגש הרליגיזי כלפי האחר הגדול, שהוא אחר מהתודעה וזר לה אולם משתקף דרכה, הינו רגש מולד, ארכיטיפי, שמחפש אפיק לזרום בו, אפיק שיאפשר לו רשות לחיותו במלואו. הרגש הדתי האותנטי נובע מהדחף הפנימי הטבעי של האדם להגיע אל השלמות ואחדות הניגודים, ולגעת באינוספי-הנצחי ולהיכלל בו. שלמות זו נחוות ומסומלת כאלוהית בכל התרבויות. מדובר אפוא בהרגשה דתית ולא בדת ממוסדת. זו ההרגשה שחשים כלפי העל-טבעי, היוצא דופן, האי-רציונלי, המסתורי (ה"מיסטריום טרמנדום" – המסתורין הנורא בניסוחו של רודולף אוטו. 1999) – המוזר, הנשגב, המופלא, הנורא הוד, המקסים, הנומינזי, המקודש והאלוהי. התגובה הדתית מאופיינת בהתפעלות, הערצה, סגידה, התפעמות, אהבה, התמזגות, אימה ויראה, שהם ה"חיל ורעדה" (ביטוי שלקוח מתפילת "ונתנה תוקף"). התגובה הדתית מכילה גם את הצורך להתפלל, לשבח, להלל, להודות.

ההרגשה הדתית מכוונת אל השלם האלוהי וגם נובעת ממנו. היא יכולה לנבוע מהטבע, מאמנות, מתפילה, מחזיון, מחלום, מחוויה פרפסיכולוגית, ובעיקר, היא תמיד משהו שצומח מעומקי הנקודה הפנימית הרליגיזית. לפעמים היא נפקחת נוכח המוות. חלמתי חלומות שמעניקים ממד רוחני דתי למוות. אחרי שסבתי נפטרה, חלמתי אותה מעוטפת טלית, עומדת מול החלון, מתפללת: "ריבונו של עולם במה

זכיתי", ויוצאת מן העולם דרך החלון. ימים אחדים לפני מותו של אחי חלמתי אותו עטוף שמיכה על ראשו כמו טלית ואומר: "אני מודה לאלוהים".

הפסיכולוג ויליאם ג'ימס (1902 [1949]) מציין, שדווקא בגיל הסער ופרץ של הנעורים קיימת פתיחות מתוך חיפוש דרך לחוויות רוחניות-רליגיוזיות גדולות. את החלום הבא חלמה נערה שאין לה קשר לעולם הדתי. אחרי שראתה שקיעה מרהיבה שעוררה בה תחושת התעלות, היא חלמה - "אני פוגשת איש מבוגר לבוש גלימה. הוא רוכב על אופנים ומציע לי לבוא איתו. אנחנו נכנסים לבית כמו היכל מלא חדרים. אנחנו עוברים מחדר לחדר. בכל חדר, ברגע שאנחנו נכנסים אליו, נדלק פתאם אור גדול מאוד ורואים סצינה תנכית. כך זה קורה בכל חדר. עד שאני מרגישה שזה כל כך גדול, שאני לא יכולה יותר, ומתעוררת."

האיש בחלום מייצג את האל הרמס, מורה הדרך של הנשמה, שמנחה אותה במסע מעברי לחוויה דתית חזקה המגולמת בחלום הן באור הגדול הפתאומי והן במקורות התנ"כיים, שהם המיתוס היהודי של קבלת האלוהות, כמו בשיר השירים: "הביאני המלך חדריו", שהתפרש בספרות הסוד כחדרי אלוהים. מעניינת ההקבלה לתיאור של רב האי את המיסטיקון המבקש לצפות במרכבה ולהציץ בהיכלות של מלאכי מרום: "ובכן מציץ מפנימיו ומחדריו כמו שהוא רואה בעיניו היכלות שבעה וצופה כאילו הוא נכנס מהיכל להיכל ורואה מה שיש שם" (אידל 1988: 17). כשדיברנו על החלום הנערה אמרה שגם ללב יש חדרים. במשפט הפשוט הזה הפכה ההתגלות הדתית באיזושהי טריטוריה עליונה – למפגש שלה עם חוויות רוחניות דתיות בחדרי נפשה.

לפי תפיסתו של יונג, חלומות נועדו להורות לחולם את דרכו. יש חלומות שמראים את מה שבחולם כבר טווה עצמו בתת-קרקעית הנפש (בשפת החלום: במרתף או באגפים הפנימיים) לקראת שינוי. שינוי אפשרי זה ממתין לתודעת האני שתשתף פעולה במימושו. מימוש זה הוא "העבודה הגדולה" (האופוס מאגנום בשפת האלכימיה) שמחייבת מאמץ והשקעה. על כך אומר יונג, שלעתים קרובות לחלומות יפים ומרשימים ביותר אין השפעה מתמשכת על החולם; מתנות שאדם קיבל ולא הרוויח אותן הוא נוטה בקלות לאבד מכיוון שלטבע האנושי יש חולשה לקבל מתנות כמובנות מאליהן, ואז שוכחים שיש להתאמץ למען כדי שיתמידו להתקיים (Jung 1973: 61). ויליאם ג'ימס אומר, שיש פעמים שהחוויה האלוהית באה כנס, כפתאום. ואלתרמן כתב: "לך עיני היום פקוחות פֶּתְאוּמִיִּים" (אלתרמן 1959: 51).

ויליאם ג'ימס מדבר גם על שינוי אישיות רוחני, מעניק אמונה, שלווה ומשמעות, שחל בעקבות התגלויות חזיוניות של האלוהי. הוא קורא לטרנספורמציה הזו קונברסיה. אבל חלום דתי מרהיב יכול להבקיע כמו רגע מרהיב, ששב ונשכח, מבלי שיווצר שינוי קונברסיבי או שינוי משמעותי אחר בחיי האדם. המאמץ הבסיסי ביותר בעבודת החלום, כדי "להרוויח אותו", הוא המאמץ לזכור, לרשום, לשמור ולהתייחס בכבוד וברצינות לחלום, גם אם בשלב הראשון אינו מובן (בתפילה נאמר: "שמור וזכור בדיבור

אחד, השמיענו אל המיוחד"). חלומות גדולים הם חלומות מיוחדים שיש לשוב אליהם במשך השנים, כדי לאפשר להם להדהד בתוכנו בכוחם החויתי ולשפוע על הנפש כגשם נדבות. המשמעות של החלום הגדול יכולה לקבל ביטוי והתממשות אחרי זמן רב, ואפילו לאחר שנים רבות. דומה שהם ממתינים שם עד שתבשיל המוכנות לקלוט אותם.

עבודת הנפש ועבודת האל

הזיהוי של עבודת הנפש ועבודת האל כתהליך טיפולי ודתי מתואר בחלומות רבים. בחלום אחד, אישה חולמת שהיא במבנה מיוחד שצורתו כצורת ארבעה אגפים, כעין צלב, ועומדים שם אנשים רבים בטקסי תפילה, ובאמצע המבנה אנשים מניחים מכתבים בהם הם מתארים את בעיותיהם, או מספרים את בעיותיהם הרגשיות כחלק מהטקס. לעניין זה כדאי להזכיר ששורש המלה תרפיה ביוונית הוא "לשרת את האלים". ביוון הקדומה היתה כת שנקראה תרפויטים. תרפיה היא אפוא לשרת את הגרעין האלוהי של הנפש. האדם המרפא את עצמו משרת את הגרעין האלוהי הגדול ממנו. בלשון העברית לרפא כולל בו גם להרפות; להרפות מדבר-מה כדי להיפתח אל משהו חדש, להרפות מהאחיזה המשתלטת של צורכי האגו כדי להיפתח אל העצמיות הגדולה מאיתנו.

אישה שסובלת מהתקפי חרדה קשים חלמה בראשית התהליך הטיפולי שהיא נכנסת לאולם במרתף של בית, ובו אנשים רבים שוכבים או יושבים רכונים על הרצפה ומתפללים. יש שם גם צלחת עם ממתקים. היא נמשכת דווקא אל הממתקים ומחמיצה חלק מהתפילה. החלום הזה מפנה את תשומת לב לקושי לוותר על סיפוקים גופניים מידיים כאשר מתבקשת ממנה עמדה רוחנית. יש בחלום הנחיה אל עמדה רוחנית של אמונה, התכוונות בנמיכות קומה וקבלת הכוחות הגדולים שיש לשרתם ובסופו של דבר לקבל מהם את ההזנה הרוחנית, במקום לשרת את הגוף ואת האני שכל כך רוצה בסיפוקיו ובתשומת הלב אל מרכזיותו.

התקפי חרדה הם תחושת תבוסה קשה במפגש עם הלא-מודע הגדול מדי. מות תודעת השליטה של האני יכולה לגרום לפחדים גדולים מפני האינסופי, אולם תבוסת האני יכולה להיות מקור לצמיחה מחודשת מתוך הכרה בקטנות האני לעומת הכוחות האחרים הגדולים מאיתנו, הכרה בגדול ובשלם יותר, הכרה בשלם שאין עניינו למחוץ את האדם אלא להכיל ולהנחות אותו. הפחדים עשויים לעבור התמרה ליראה רליגיוזית של הכרת מלכות העצמיות הטרנספרסונלית; או אז הפחד מהלא-מודע מתורגם ליראה מפני הלא-נודע הגדול. הפרדוקס הוא שדווקא הכרת קטנות האני היא מאפשרת לאדם להרחיב את החוויה הקיומית שלו, כשהוא מכיר בעצמו כחלק ממרחבי הנפש האובייקטיבית הגדולה שנגלית לפניו מתוך מעמקי הלא-מודע האל-אישי. תבוסת האני יכולה לדחוף לחיפוש המשאבים הלא-ידועים ולאפשר צמיחה מחודשת מתוך מרחב טרנצנדנטי עמוק וגבוה יותר ששורשי העץ וצמרתו כאחד נוגעים בו. חלום של איש חילוני: "אני נמצא בכנסייה גותית ענקית וגבוהה. אני נכנס לבד דרך הדלת מעץ ומפחד מאד מהגובה והעוצמה. הדלת הובילה לעוד דלת עץ. אני שומע קול ויודע שזה קול אלוהים, ומבוהל מהכוח של אלוהים לפגוע בי. נכנסתי לתוך הכנסייה הייתי נורא מבוהל". החולם בנה עצמו

כמצליחן-על, סופרמן, אחוז באובססיות מצליחנות והרשמה חברתית. יש בו צורך לשליטת יתר עד שתלטנות. יש לו חשיבה מאגית, והוא מאמין שכל מחשבה שלו מתגשמת. למעשה הוא רדוף בתחרותיות והשגיות ומלא פחדים מכישלון. הוא חושב שיש לו פרשנות הנכונה לכל דבר. האגו שלו מתנפח מתחושת מחויבות ואחריות שמעבר ליכולתו, ואיתם הוא חווה חרדה ובדידות. הוא לא נותן מקום לאלוהי-הרוחני בנפשו ככוח מיטיב פנימי, ככוח גדול שמנחה ומשפיע על גורלו.

הכנסיות הגותיות הגבוהות בנויות כך כדי לעורר יראת אלוהים נוכח קטנות האדם, כדי להביא את האדם להכיר במגבלותיו האנושיות ובממדיו הקטנים-נכונים מול כוחות היקום והנפש הלא-מודעת. נראה לי שהחלום בא לעמת את החולם עם כוח רוחני של ישות אלוהית בנפשו, עם העצמי הגדול ממנו. בגלל הדחקת נוכחות האל, המפגש עם האלוהי הינו רווי חרדה והאל נחווה כאחר הגדול המאיים. קבלת נוכחות האל לעומת זאת תוכל להביא מרגוע. החולם נתון בעמדה חרדתית שממוקדת בפרסונה, באגו ובהשגיו בעולם. החולם מכוון אותו אל ממדים רחבים בהרבה מהאגו האישי, ומגלם את עמקי הנפש והרוח והגבהים שלה. הממד הדתי-חוויתי שמעבר לאגו האישי נועד להיות התשובה והתשתית הנכונה לעצמי אמיתי, "כִּי גִבֹה מֵעַל גִּבֹה שְׁמֵר וּגְבוּהִים עֲלֵיהֶם". (קהלת ה: ז).

ההגשמה של העצמיות היא דרך אינדיבידואלית, אישית מאוד. ההקשבה לחוויה הרליגיוזית כרוכה בהקשבה עמוקה פנימה. כמו סוד אישי היא כרוכה בתחושת בדידות והיא חורגת במהותה מהקוד הדתי הממוסד.

יונג רואה בריטואל של הממסד הדתי הגנה מפני כוחו המאיים מדי של הרליגיוזי-הנשגב (הנומינוזי) שפורץ אל נפש היחיד בחזיונות ובחלומות. כך הפולחן הדתי הוא התגוננות מפני התנסות ישירה שעלולה להיות חזקה מדי. הריטואל הממסדי-דתי הוא כלי-מיכל מובנה שמסייע לתחזוקת האני (שכידוע הוא כחרס הנשבר).

הדוגמה הדתית לא רק מגוננת ומסתירה את ההתנסות אלא גם מכילה ומעצבת אותה. יונג מבחין בין התאוריה המדעית, שהיא לדבריו אמצעי הגנה מופשט כנגד ההתנסות הישירה בחוויה, לבין דוגמה דתית. הדוגמה הדתית מדברת בסמלים ומיתוסים ואלה משמשים לא רק כהגנה בפני הרבדים העמוקים והמאיימים ביותר של הלא-מודע, אלא גם מתווכים אל הלא-מודע. כך סיפורו המיתי של ישו מבטא תכנים ארכיטיפליים של חטא, כפרה, קורבן וגאולה, שעונים לנפש כל יחיד. בהקבלה לכך, סיפור יציאת מצרים מתייחס למוטיבים של גאולה משיעבוד לחומר, לגאולה מחיים נטולי תודעה אישית וקבוצתית, למאבק בכוחות הרוע, ולמסע האינדיבידואציה הארוך של המסע במדבר. זו הסיבה שיונג ממליץ למטופליו שחלמו חלומות דתיים שעודם קשורים לדת ממנה צמחו, להיעזר בריטואלים של דתם כדי להכיל את חוויתם האישית בהקשר קבוצתי-ממסדי מכיל.

חלום דתי וצל

חלומות אחרים מכוונים ליחס נכון בין הנאצל למסריח, בין הנעלה לנחות ולצילי בנפש, בין כוחות הצל לקדושה ולרגש הרליגיוזי. איש חולם: "אני במקום של שירותים ציבוריים נקיים מטופחים משיש. כל התאים תפוסים. אני מתפלל: 'אנא ה' הושיעה נא, אנא ה' הצליחה נא'". הישועה לנפש כרוכה בביטוי הצל; כשהתאים ייפתחו והחולם יוכל להתפנות לקבל את חלקי נפשו הציליים-המופרשים.

יונג מספר על חלום בהקיץ שחלם בהיותו נער, כשחש התנגדות לדוגמה הכנסייתית. בחלומו אלוהים מחרבן צואה מכיסאו המוזהב בשמים על הכנסייה הנשברת תחתיו (יונג [1961] 1993: 49). הוא הבין שראה בתמונה זו את פניו הציליות-אפלות של האל. היה צורך להרוס ולהכפיש את הדוגמה הנוקשה של הכנסייה ולהכיר בהיבטיה הבעיתיים כדי לגלות מחדש את הרגש הרליגיוזי שלא יהיה כלוא במסגרת דוגמה זו. הכרה זו אינה שוללת את הצילי-הנחות אלא מגלה את הערך האלוהי הגנוז בו, כמו הניצוצות האלוהיים שהמקובלים מבקשים לגאול מהקליפות האפלות.

חלום של איש בתחילת טיפול –

"תאוריה חדשה טוענת שבית המקדש לא עמד על הר הבית, אלא בתוך נחל הקדרון. אני צופה לתוך הנחל עם הבן שלי ומחפש סימנים למקדש העתיק. העמק מלא כיום מים. מישחי מעירה שמקום המקדש הוא בדיוק היכן שאנחנו עומדים: אנחנו עומדים על עמוד אבן עצום שמזדקר מתוך גדת האגם. מתחת לפני המים אני רואה בקבוק ענק שוכב באלכסון במים השקופים, שארית מפרסומת למשקה שהושלכה כאשפה אל תחתית העמק."

נראה שהחלום מכוון את החולם לגרעין הקדוש של נשמתו, אל העצמי שהוא חש מנותק ממנו. אולם בניגוד לחיפוש הרוחני הגבוה שלו, החלום מאתר את מקום הקדושה דווקא במקום הנמוך בנחל קדרון. נראה שהחלום מכוון אל הקדושה שיש לזהות מתוך האשפה והצל של הנפש, ומצורכי הפרסום של משקה האגו. נחל קדרון הוא בגיא בן הנום, גיא התופת, מקום המוות והרוע. הגאולה למצוקת חייו של החולם תבוא אפוא ממפגש מודע עם אשפת נפשו ולא מרוחניות אאוטורית כלשהי.

הקדושה היא במקום שבו האדם עומד, על עמוד ה"אקסיס מונדי" של העצמי. ציר העולם, הציר המחבר בין העצמי והאגו מתגלה מתוך המים שמסמלים את הנפש הלא-מודעת, מזדקר ממנו, כמו אי של מודעות שעולה מאוקיאנוס הלא-מודע. השאלה היא מה עושה כאן הבן. נחל קדרון הוא גם גיא בן הנום שבו הוקרבו הילדים. האם הוא מקריב את בנו הממשי כשהוא מזניח אותו ומחפש את הקדושה מעבר לו? האם הבן מייצג את הבן הפנימי, העצמי הנולד מחדש, שאסור להקריב?

החלום מזכיר את האגדה שכשחפר דוד כדי לבנות את היסודות למקדש עלו מי התהום עד שזרק לתוכם חרס שכתוב עליו השם המפורש. החלום מכוון לעבודה מודעת על הצל (האשפה) כמקור הצלה ועוגן יציב ומקורקע, כבסיס לעצמי.

חלום שלי -

"אנשים לא מוקרים באים אלי בתביעות כספיות קטנות ומטרידות, ואני לא רוצה לתת. אני בלבטים אם אני חייבת לתת או לא, אבל אז מופיעה כתובת 'דע לפני מי אתה עומד'."

הטקסט הזה (שהמשכו בפרקי אבות הוא 'ולפני מי אתה עתיד לתת דין וחשבון') מנער אותי, כי אני חשה שהוא האמת. המחויבות שלי היא למי שאדם עתיד לתת לפניו דין וחשבון על מעשיו: לעמוד לפני אלוהים שמזוהה כאן עם תביעה מוסרית פנימית. המוסר האלוהי מחייב התייחסות לצורכי הזולת כנגד צד הצל שמצמיד אל הכסף בחמדנות וקמצנות.

הסובייקטיבי והאובייקטיבי

אחדים מהחלומות מעניקים תחושה חזקה שאינם רק ביטוי סובייקטיבי של האלוהי בנפשנו אלא של אמת אובייקטיבית שהחלום מבקש להביא לתודעתנו. חלום מזדהים כזה חלמתי בעקבות מות אישה צעירה שלא הכרתי, אבל הכרתי את בני משפחתה. הם באו לבקש תמיכה לאחר מותה. בחלומי האם מבקשת ממני דיאגנוזה על בתה כאילו שטיפלתי בה. אני אומרת שזה בלתי אפשרי. מה שאפשר זה לספר פכים קטנים של חייה. ואז אחיה אומר לי שחייה היו מוקדשים לעבודת הבורא.

הרבתי להרהר בחלום החידתי הזה, ולאט התגבשה בי הכרה שאולי החלום מבקש לומר לי שחיי ילד אינם מוקדשים להוריו אלא למי שנתן אותם, לבורא, שנתן אותם כפיקדון עד שיילקחו חזרה. וכן שמשמעות החיים היא הפכים הקטנים שלהם; לעבוד את החיים הנבראים בקרבנו מרגע לרגע כעבודת הבורא הנברא בנפשנו בהקשר רוחני גבוה שנבצר מדעתנו, אבל הינו בעל פשר עליון. כשהחלום אומר שחייה היו מוקדשים לעבודת הבורא, הם הופכים לבעלי משמעות בלי קשר למשכם, משום שהיו מונחים על ידי האלוהי המעניק משמעות לעצם קיומם גם אם היו קצרים. האם החלום בא לומר לי משהו אובייקטיבי על האופן הרוחני-הדתי בו חייה אותה צעירה את חייה? אינני יודעת. מי יכול לדעת? מכל מקום החלום סייע לי (וסייע לי לסייע להם) להתייחס למוות הפתאומי והבלתי מובן של הצעירה מתוך ממד אחר.

בחלום אחר אני רואה סידור תפילה שהוא מחזור של חגים, ובמקום תפילות כל דף מכוסה המוני ראשים כמו ראשי סיכות זעירים. נראה שהאותיות הם פני האנשים, כלומר הנשמות של האנשים שכבר מתו והינם כאן איתנו. אני מסמנת באחד הדפים אותיות שמזוהות עם אותיות "אהבה". אני מתעוררת בתחושה (שממשיכה ללוות אותי מאז אותו חלום) שהתפילה מחברת אותנו עם נשמות כל אלה שהתפללו אי פעם, ואולי כל הנשמות שמתו מתפללים איתנו, או שהתפילה מחברת אותנו עם נשמת כל האדם? ואולי זה "כל הנשמה תהלל יה"?

גם החלום הבא עוסק בחוויה הטרנצנדנטית של הנשמה. אישה באמצע החיים חולמת שהיא פוגשת אישה זקנה וחכמה. החולמת מבקשת מהאישה שתיתן לה את כל הידע שעדיין היא לא יודעת. ואז היא מוצאת עצמה פתאום עפה עם המוני אנשים אחרים בנהר רחב מאוד של גחליליות אור, באושר עילאי, אל אלומת אור כחולה, שהיא כמו פנס ענק בקצה היקום.

האם חלומות (וחזיונות) שמתארים חוויה טרנצנדנטית של הנפש מיידעים את האדם באמת אובייקטיבית על אלמוות הנשמה השבה אל מקורה העליון? או אולי אין הם אלא ביטוי לכמיהתו של

האדם לאלמוות הנשמה (פרויד הרי חשב שהחלום הוא מילוי משאלה)? כל שבאפשרותנו לומר הוא כי שוב ושוב אנו פוגשים את הדימויים הארכיטיפיים באמצעותם חווה הנשמה את קיומה הטרנצנדנטי. חלום התעופה של הנשמה אל הנצח היה תגובת נגד לתכליתיות העניינית של החולמת, והביא לתודעתה ממד אחר של הנשמה. אולם חלום מלהיב זה גם מפתה בקלות הבלתי נסבלת שבה נעות הנשמות הזורמות מאליהן אל יעדן בממד הרוחי, לעומת הקושי והאיטיות בעבודת הנפש הטיפולית. החלומות האלה רוויים רגשות של אושר, אהבה וחסד. אהבה היא אחד הרגשות הנחווים בפנייה אל האלוהים ובחווית השייכות הכוליות שבה. בתפילה מצוים "ואהבת את אדוני אלוהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך", והאל הוא האוהב: "אהבת עולם אהבת אותנו". אלה הם ביטויי אהבה טוטליים שיכולים להתממש רק בממלכות האל (הארכיטיפ של האהבה, הרגש המוחלט כשלעצמו), בעיקר בחוויה המיסטית, כמו **בשיר השירים**, במטפורות הארוטיות של הקשר אל האלוהות.

יונג חקק בפתח ביתו את תחושתו שלו: "קרוי או לא קרוי, האל נוכח". דומה שחוות נוכחות האל אינה מבקשת להבחין בין נוכחותו בלב האדם לבין נוכחותו בעולם. חווית הנוכחות היא חווית היש והמלאות האונטולוגית המתקיימת כנגד חווית האין והריק. במיתוס הקבלי הריק אינו קיים כשלעצמו, אלא כהתרוקנות מכוונת של האלוהות – ה"טהירו" – כדי שהאל יוכל להאציל עצמו ולברוא את העולם בחלל שהתרוקן. הריק הזה הוא אותו מרחב-חלל, בציור הידוע של מיכלאנג'לו, שבין ידו המושטת של אדם אל אלוהים לבין יד אלוהים המושטת אליו. חלל מרחבי זה, שמתקיים לעד בתמונה הזו, הוא אותו "מרחב ביניים" (באנלוגיה לויניקוט) נצחי שמכיל את הנעדר ומוליד את הגעגוע המתמיד למלא את החסר בפנייה אל האלוהים. והרי התמונה הזו היא תיאור בריאת האדם. אולי מהמרווח הזה נולדים חלומות דתיים.

בספרו האוטוביוגרפי **מסע בחלל הפנוי**, המתאר את דרכו הרוחנית מעזיבת העולם החרדי אל חילוניות דתית חדשה, מביא דב אלבוים חלום –

"אני נמצא בעמק רחב ידיים בין הרי ההימליה האדירים. מעלי מתנשא הר גדול הנועץ את ראשו המושלג בעננים. מסלול של מדרגות אבן רחבות יוצא מתחתית העמק ומזמן למטיילים הרבים המבקשים לטפס אל פסגתו, אבל אני לא יכול להיכנס בשערי האבן של גרם המדרגות הזה. שומרים עומדים לידם ובודקים את הבאים. כאשר הם נוברים בכלי, הם מגלים בתרמילי חרב ברזל גדולה הנתונה בנדן של עור. אני הופך את פני, מנסה להחביא את החרב תחת אחד השיחים שלצד הדרך, ומתעורר מהחלום."

דב אלבוים, שממיר את חיפוש הדתיות היהודית ברוחניות הודית, מסביר בעצמו את פשר חלום – "תמיד חיפשתי את האמונה באמצעים של כלים של טענות אלה ואחרות, הגדרות, ניתוחים, מילים, מילים, אבל אולי עכשיו עלי לחפש אותה בדרך שונה לחלוטין? להשאיר את חרבי בצד הדרך ולהמיר אותה בכלים אחרים שיסייעו בידי להגיע לאמונה." (אלבוים 2007: 72)

חלום דתי ביחסים טיפוליים

סכנות ומכשלות קיימות גם ביחסי מטפל-מטופל. רגשות של קדושה, תפילה, הודיה, והצורך להעריך ולסגוד לישות הגדולה האלוהית מופנים בקלות (מושלכים) כלפי אדם שמסמל (וכך מהווה תחליף) את הטרנצנדנטי ומשמש מורה דרך אליו. כך קורה כלפי מורים רוחניים וכלפי המטפל-פסיכולוג. מנקודת מבט זו, היחס אל המטפל אינו רק בבחינת העברת היחס אל ההורה האיש, אלא השלכה מועצמת של ההורה הארכיטיפי, ושל העצמי, וסמלו הגדול, האלוהים. במקרים אלה המטפל יופיע בחלומות המטופל כאל גדול או כשליחו – שמאן, כהן, קוסם, או רבי. יונג (1975: 8) הכיר לראשונה בדימוי האל המושלך על המטפל, כשמטופלת שלו חלמה שהוא כמו אל התבואה הענקי, דמות ענקית הפוסעת מעל השדות ונושאת אותה על כפיה כאילו היתה ילדה. ברור היה לו מעוצמתו של החלום ומדימויו שמדובר לא רק על העברת דמות אב, אלא של דימוי אל ענק פגאני שקשור בטבע הצמיחה.

המודעות של המטפל לדימוי האל ושליחו (ארכיטיפ אלוהים וארכיטיפ הפסיכופומפ – מורה הדרך של הנשמה) המושלך על הגורו או על המטפל, אשר נחוות משום כך כדמות כל-יכולה וכריזמטית, הינה רבת חשיבות בתהליך הטיפולי. מודעות זו מאפשרת למטפל להימנע מהזדהות אינפלציונית עם דימוי האל, ומאפשרת למטפל להכיר שהוא חווה באמצעות המטפל משהו שהוא שלו עצמו, בעצמיותו (שמלכתחילה הייתה בתוכו, רדומה, או אובדת דרך, ולא הכיר ולא האמין בה) כישות ארכיטיפית-מרכזית, רבת ערך, המנחה אותו מתוכו הוא. הסכנה היא כאשר הסמל והמסומל מתערבבים לזהות אחת בשל אי הבנת המשמעות הסימבולית של דימוי האל, או כאשר צרכים נרקיסיסטיים להערכה אולטימטיבית של המטפל-גורו משתלטים על המטפל וחותרים לצורך של המטופל להעריך אותו. או אז קיימת סכנת ניצול, לעתים בלתי מודע, של המטפל את המטופל. ואז, במקום שהמטופל יזכה בקשר מחודש עם עצמו, הוא מאבד את עצמו.

מוות ותחייה של ערכי הרוח בחלום דתי

אסתר הארדינג (1999), תלמידתו של יונג, אומרת שהסימבוליקה הדתית המופיעה בחלומות מאפשרת לאנרגיה החיובית של הנומינוזי להפוך נגישה לשימוש מודע באמצעות ההתנסות האישית הסובייקטיבית. המשמעות והערך של הישות ושל החוויה הדתית משתנים עם צמיחת המודעות של האדם, כך שהביטוי והצורה שבהם נחוות הדמויות האלוהיות הם יחסיים, במובן מסוים, להתפתחות הפסיכולוגית של האדם. ככל שהאדם יותר מודע לסימבוליקה הדתית ולגרעין העצמיות בתוכו, ויטה אליו מרצון את האגו שלו, תפיסתו את האלוהות תשתנה ותגדל בזמן שהוא יתנסה בכוח, ביופי ובערך של הכוח הארכיטיפי הדתי, ויתאים את מאווי ואת רצונות האגו שלו לסמכותו הנעלה יותר. לדברי הרדינג, עלינו להבין את הערכים העליונים כערכים שמגיעים אלינו מתוך העולם הפנימי הגדול והלא ידוע, שהוא הלא-מודע הקולקטיבי המשתנה אצל כל אחד מאיתנו על ידי מבנה הנפש האינדיבידואלית שלנו ובהתאם לו, כך שההתנסות במוחלט משתנה בהתאם לסובייקטיביות של האדם. כמו כן, כל דור מבטא את האמת האולטימטיבית של

חיינו במונחים שהם משמעותיים לבני אותו דור, מונחים שמתאימים להתנסויות האלוהיות של הכלל ומושפעים מההתנסויות של היחידים הגדולים, שהם המנהיגים הרוחניים של הדור.

את החלום הבא חלמה סופי שול, שהייתה חברה בארגון "הוורד הלבן" שהתנגד לנאצים, יום לפני הוצאתה להורג ב-1943. היא סיפרה את החלום לשותפתה לתא המאסר -

"זה היה יום שטוף שמש, אני נשאתי עימי תינוק קטן לבוש בגלימה לבנה ארוכה. היינו בדרכנו להטבלה. הדרך לכנסייה עברה בגבעה תלולה אבל החזקתי את התינוק בביטחה בזרועותיי. פתאום מצאתי את עצמי בקצהו של בקע באדמה. היה לי מספיק זמן להעביר את הילד לצד השני לפני שצללתי לתהום."

סופי הסבירה לחברתה לתא את החלום: "הילד הוא הרעיון המוביל המנחה שלנו והוא ימשיך לחיות ויפלט דרכו להגשמה חרף המכשולים" (קוהוט [2007] 1985: 50). דבריה האחרונים לפני מותה היו: "השמש עוד תזרח". הפסיכואנליטיקן היינץ קוהוט מציין שחלום כזה הוא ביטוי לניצחוננו של העצמי הגרעיני שמכיל לא רק את הערכים והאידיאלים בני הקיימא של היחיד אלא גם את מטרותיו, תכליותיו ושאיפותיו העמוקות ביותר (סטרוזייר [2003] 2018: 210). למעשה הילד המוטבל בטקס דתי הוא העצמי הגרעיני שלה עצמה שהיא מצילה. גופה הומת, אבל העצמי שמוקדש לרעיון רוחני של הצלת רוח האדם, שהתינוק הנולד מסמל, מימש את עצמו. במילים אחרות, צלם אלוהים המקודש של נשמתה ניצל, וכפי שתומס מאן כתב, "עם רעיון כבוד האדם וערך נפשו של האינדיבידואל, ההומניזם מתעלה לכדי רובד דתי" (מאן 1943 (2014): 55).

לסיום

החלומות שמובאים בפרק זה לא נועדו, לפי הבנתי, לגלות לחולם את סודו של העולם האלוהי ולהעניק לו חווית-על רגעית של אחדות עם האלוהות, כמו למיסטיקנים. בתהליך ההתפתחות הרוחנית והאינדיבידואלית מגמת החלומות הדתיים היא להכליל את הרגש והחוויה הרליגיוזית בעולמנו הנפשי, לאפשר אמונה בשורש הרוחני העליון המנחה אותנו, וכך לאשר ולהרחיב את זהותנו מתוך הכאן ועכשיו הפרוואי, הבשר ודם, וגם לאפשר לשאת את מצבי החיים – את קשיי הגוף והנפש, המעידות, העוולות, החרדות, וגם להיפתח אל החברותא, השמחה והאהבה, ואל הטבע והאינסופי, וגם אל המוות. החלומות האלה הם טיפות שסביבן יש תמיד ים של חלומות אחרים, פרוזאיים, של קטנות וצל ומבוכה, של בעיות לא פתורות. החלומות הדתיים האלה באים לא משום שאנו "שם", אלא משום שאיננו "שם", והם מבקשים להזכיר לנו את מקורנו. החלומות האלה הם מתנות ששולחת הנשמה הרוחנית בשפה עתיקה ממקום עתיק. הם באים ממקום עמוק ביותר ומעבר לכל אני. הנשמה היא מסתורין גדול, וחלומות אלה – יותר מחלומות אחרים – נותנים להרגיש שאנו לא לבד. משהו, שהוא הרבה מעבר למה שהננו, מעניק הרגשה שיש משמעות בתשתית המסע הזה. כמו הפסוק בתפילה: "אנו נחלתך ואתה גורלנו", כמו להרגיש "לא אירא רע כי אתה עמדי".

חלמתי -

"יש לי על החולצה, באזור החזה, תמונה מרובעת שעשויה כמו תצורף של אותיות שלובות, ואומרים לי שאחת מהן, אות שנראית כמו אחת האותיות של שמי, היא של הארי הקדוש. האותיות הן בצבע אדום-כתום בוהק. ויש גם אות אחרת, בהירה יותר, והיא כל הזמן בתנועה. אומרים לי שזו תנועה כדרך הטבע."

תמונת האותיות המרובעת על החזה קשורה כנראה בחושן. החושן היה עשוי מקבץ של אבנים שבכל אחת מהן נצצו אותיות כתשובה לשאלת הכוהנים. התברר לי שאכן האר"י הקדוש דיבר על האור והרוחניות שיש באותיות התורה, ועל האותיות שהן הכלים השבורים. נודע לי שבקבלה של ישראל שרוג, תלמידו של האר"י, חלק מ"עולם המלבוש האלוהי" מתגלה בריבוע של אותיות, שהן התורה הקדומה, והן משתלבות אחת בשנייה. ושם יש אות יותר דינמית, אות יוד, יד יוצרת, יד האמנית, שהופכת ליד אלוהים יוצרת את המציאות.

איך הגיע הידע העתיק הזה לחלום שלי? הרי זה ממש אותו תיאור. כך מתוך המאגר השלמותי הפוטנציאלי של אותיות ההווה, דהיינו חומר הגלם של ההווה, יוצא אלמנט אחד שהוא המוציא לאור של הפעילות. ביאליק, במאמרו "גילוי וכיסוי בלשון" אומר שבעלי הרמז, הדרש והסוד, "המלים מפרפרות תחת ידיהם; כבות ונדלקות, שוקעות וזורחות כפיתוחי החותם באבני החושן". החלום המופלא הזה, כך הרגשתי, אישר לי את המחויבות להקשיב לקול אלוהי הבא ממקום מיסטי עתיק, מלב הרגש, ובתוככי האותיות שמשמשות אותי לכתיבה יוצרת. שירים הם כמו חלומות. כך כתבתי –

"הָאֵל יִפְרֹץ מִתּוֹךְ הַמַּיִם
יִזְנֹק כְּדָג מִרְהִיב
עַד לָרְגַע הַזֶּה
בּוֹ כּוֹכָבִים נוֹפְלִים
בּוֹעֲרִים כְּמוֹ שָׁמַיִם
נוֹשְׁכִים זֶה אֵת –
זָנְבוֹ שֶׁל זֶה –
כְּמַחְרָזֹת מְלִבּוֹ שֶׁל הַבּוֹרָא."
(נצר 2011: 17)

מקורות

- אוטו רודולף. [1917] 1999. **הקדושה**. תרגום מרים רון. כרמל.
- אידל משה. 1988. **החוויה המיסטית אצל אברהם אבולעפיה**. מאגנס.
- אלבוים דב. 2007. **מסע בחלל הפנוי**. עם עובד.
- אלתרמן נתן. 1959. **כוכבים בחוץ**. מחברות לספרות.
- ביאליק ורבניצקי. 1952. **ספר האגדה**. דביר.
- ברגמן שלמה הוגו. 1980. "ניקולאס קוזנוס", מתוך **תולדות הפילוסופיה החדשה**. מוסד ביאליק.
- ג'ימס ויליאם. [1902] 1949. **החוויה הדתית לסוגיה**. תרגום יעקב קופלביץ. מוסד ביאליק.
- דרייפוס גוסטב. 1996. **יהדות והציונות בעידן חדש - לקראת 2000**. המכון לחקר עמנו.
- הארדינג אסתר. 1999. **האני והלא אני**. פרק 7: ההיבט הפסיכולוגי של מציאות מטפיזית. מודן.
- זלר דוד. 2008. **מסע בשביל הלב. פגישות עם אנשים מופלאים**. הוצאת משפחת המחבר.
- יונג קרל גוסטב. [1917] 1973. **הפסיכולוגיה של הלא-מודע**. תרגום חיים איזק. דביר.
- יונג קרל גוסטב. [1961] 1993. **זכרונות חלומות מחשבות**. תרגום מיכה אנקורי. רמות.
- יונג, קרל גוסטב. 1975. **האני והלא-מודע**. תרגום חיים איזק. תל-אביב. דביר.
- יונג, קרל גוסטב. 1976. **פסיכולוגיה אנליטית וחינוך**. תרגום חנה שוהם ואילנה תורן. דביר.
- יונג קרל גוסטב. [1952] 2005. **תשובה לאיוב**. תרגום מרים קראוס וחיים מחלב. רסלינג.
- מאן תומס. [1943] 2024. **המלחמה והעתיד**. תרגום ניצה פלד. נהר ספרים.
- נצר רות. 2011. **ריסים**. פרדס.
- סטרוזייר צ'ארלס. [2003] 2018. **היינץ קוהוט. התהוותו של פסיכואנליטיקאי**. תרגום עמית פכלר. כרמל.
- סקסטון אן. 1979. שיר. תרגום סבינה מסג. **הליקון** 22.
- קוהוט היינץ. [2007] 1985. **פסיכולוגיית העצמי וחקר רוח האדם**. תרגום צילה זוננס ואלדד אידן. תולעת ספרים והאיגוד הישראלי לפסיכולוגיית העצמי.